

УДК 800.732:801.541.1

АНТОНІМІЧНІ ЗАСОБИ ПОЕТИЧНОГО ІДІОЛЕКТУ

ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Власенко В. В.

*РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», Сімферополь
E-mail: uakafedra@mail.ru*

У статті розглянуто поетичні образні засоби творчості Василя Симоненка в основі яких лежать лексико-семантичні категорії контрастного протиставлення. Контраст в усі часи був і залишається особливістю людського мислення в процесі пізнання навколишнього світу і викликає дослідницький інтерес філософів, логіків, літературознавців і мовознавців.

У поетичній творчості Василя Симоненка виявлені й проаналізовані основні стилістичні фігури протиставлення – антитези й оксиморони, різноманітні за формою і змістом. Вони є яскравим виразальним засобом формування авторського ідіолекту. Є твори повністю побудовані на протиставленні, а контрастні образи композиційно поєднуються з цілою низкою різних стилістичних засобів, що заслуговують на спеціальне вивчення.

Ключові слова: Василь Симоненко, антоніми, стилістичні фігури, антитези, оксиморони.

Теоретичні засади антонімії та її практичне застосування в українському мовознавстві розглядалося в працях Л. А. Лисиченко, О. О. Тараненка, Л. П. Полюги, Н. М. Бобух, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, В. С. Калашника, В. І. Кононенка, М. П. Кочергана, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицької, О. О. Тараненка, В. Д. Ужченка, В. А. Чабаненка та інших українських дослідників. Проте вивчення особливостей функціонування антонімічних засобів у ідіолекті письменника не втрачає актуальності й потребує постійної уваги науковців. Для дослідження обрано поетичні твори Василя Симоненка, що містяться у збірці «Лебеді материнства».

Поетичне слово Василя Симоненка назавжди увійшло в духовну скарбницю нашого народу, стало часткою нашого буття. З щирою синівською любов'ю до України, глибоко народною простотою і високою пристрасною чистих почуттів наш Поет на весь голос безкомпромісно проголошує: *Народ мій є! Народ мій завжди буде! / Ніхто не перекреслить мій народ!* [9, с. 65].

За висловом Олесея Гончара «... як молодий витязь, звівся він у нашій поезії, і так виразно чуємо його свіжий, мажорний, юнацький голос, яким він і сьогодні вітає життя:

Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!
Здрастуй, свіжосте нив!
Я воскрес, щоб із вами жити
Під шаленством весняних злив» [2, с. 10].

Уперше постав поет перед читачами невеличкою і єдиною прижиттєвою книжкою «Тиша і грім» (1962 р.), яка, без перебільшення, стала літературною

подією. Уже в самій назві яскраво відображено характер поетичного мислення автора. Його слова, його думки, його художнє світобачення сповнені контрастів.

Мета цієї розвідки – визначити функціонування в поетичній творчості Василя Симоненка стилістичних фігур, що ґрунтуються на лексико-семантичних засадах антонімії.

Українське красне письменство має давні традиції у використанні тропів і стилістичних фігур, побудованих на протиставленні. Стилiстичні фігури протиставлення ґрунтуються на філософському розумінні світу як єдності протилежностей. Наше життя складне й багатогранне, зіткане з добра і зла, правди і кривди, любові й ненависті, радості й смутку (журби), щастя й нещастя. Та й сама сутність людини ніби створена з протилежностей, бо в ній є все: гарне й погане, прекрасне й потворне, відвага й страх, сила й слабкість. У людській свідомості дуже часто існують парні абстрактні поняття. Зіставлення протилежних понять найбільш зручне й дохідливе, оскільки слова протилежної семантики набувають особливої виразності, чіткості. Причини частих протиставлень надзвичайно різні, проте однією з найголовніших з них є та, що за допомогою контрастного зіставлення фактів, – як зазначає Л. М. Полюга, – «найяскравіше вимальовується їх глибина, бо на темному фоні найчіткіше видніється ясне, звучання чудово сприймається в тиші, знайшовши кінець чогось, підсвідомо шукаємо його початку. Зіставляємо ці ситуації внаслідок індуктивності людського мислення, здатності розвивати власну думку» [4, с. 6].

Найяскравіше контрастність значень виражають антоніми. «Антоніми – слова з протилежним значенням – дуже виразний стилістичний засіб. Вони потрібні для відтворення контрастів, для побудови антитез, альтернативних запитань, епітетів-оксиморонів [3, с. 51].

У сучасній стилістиці «Антитеза – стилістична фігура, побудована на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів. В основі антитези лежить антонімічна пара (загальномова або контекстуальна). Різде протиставлення понять дає можливість авторові створити надзвичайно виразний, об'ємний образ. Антитеза сприяє змалюванню картин, у яких зіставляються прямі й переносні значення слів, використовується різке й несподіване зіткнення різнорідних понять [7, с. 68]. Антитеза будується на основі використання антонімів і взагалі слів та висловів, що можуть бути якое протиставлені у відповідних контекстах, а також за допомогою певних синтаксичних засобів, інтонації. В образній системі художнього твору вони займають одне з провідних місць, збагачують мову, роблять її точною, яскравою. Протиставляючи два явища, дві дії чи якості, письменник тим самим підкреслює, виділяє їх, вказує, на що саме потрібно звернути увагу.

У структурі поетичного тексту Василя Симоненка антитеза виступає як механізм його творчого мислення. Для протиставлення понять, явищ та образів він використовує переважно такі лексичні (словникові) антонімічні пари: *любов і ненависть, життя і смерть, початок і кінець, день і ніч, мир і війна, багатство і бідність, чорне і біле, нове і старе, радіти і сумувати, сміятися і плакати, любити і ненавидіти та ін.* Наприклад: *Життя* тріумфувало у двобої, / *Життя* крізь

смерть / Утвердило себе... [9, с. 41]; Його вже не було. / А *ненависть* стояла / Мечами помсти рвалася у світ, / Бо поруч з ним / Прострелені лежали / Твоя *любов*, / Твої сімнадцять літ [9, с. 41]. ; *Печаль* смоктала *радоці* твої, / І над твоїм / Розстріляним коханням / Скажено глузували солов'ї [9, с. 41].

Разом з тим досить часто в поетичних антитезах Василя Симоненка спостерігаємо використання і контекстуальних антонімічних пар, як-от: *кам'яний вік – космічна доба, свята гомінки – дні робочі, світло – морок і пурга, від землі – по самі зорі, зорі – трави, тумани – сонце червоне, палаці – печери, сміятися – страждати, зустріти – загубити, величі – нікчеми* та ін. У ряди протиставних пар об'єднуються лексеми різної частиномовної належності в межах одного простого чи складного речення. Наприклад: *Хочеш – хмари для тебе розвію?* / *Хочеш – землю в дощах утоплю?* [9, с. 187]; *У душі моїй – / Місяця немає туманам.* / *У душі моїй – / Сонце червоне буя...* [9, с. 140]; *Жінка в мене, як грім, була.* / *Може, з виду і надто строга,* / *А в душі – джерело тепла* [9, с. 115]; *Та невже ж то / йому все віднині байдуже – / чи світитиме сонце,* / *чи ніч напливе!* [9, с. 44].

Спостерігаємо авторські структури антитез у реченнях з наказовими формами дієслів, звертаннями, риторичними питаннями, окличними інтонаціями.

О друже мій, попереду *розлука*, / А *зустрічі* – чи трапляться вони, / І наші спільні *радоці* і *муки* / Чи впливуть із серця глибини? [9, с. 8]. Не даремно В. Брюховецький у штрихах до портрета Василя Симоненка відзначав: «...широпіднесені інтонації видавали натуру рвійну, сповнену душевного захоплення, відкрити романтичним обр'ям сучасності» [1, с. 3].

Іноді оклик перериває або завершує монолог дійової особи, в якому виражені складні почуття: *знову сам воюю проти себе – / Два чорти схарпудились в мені.* / *Один волає: «Зупинись! Не треба!»* / *Штовхає інший: «Не впиняйся, ні!»* [9, с. 02]; *Любово світла! Чорна моя муко! / І радосте безрадісна моя! / Бери мене! / Материнські руки / Бери моє маленьке гнівне Я!* [9, с. 103].

Знову звернемося до статті В. Брюховецького: «Часом етичний максималізм В. Симоненка, що особливо виразно виявився у протиставленні ним усього доброго і суцього віджилому і потворному, сприймався деякими критиками мало не за одноплющинність художнього бачення. «Щастя і горе, любов і біль виведені в чистому вигляді, відокремлені одне від одного», – читаємо в одній із статей про творчість поета. «Ми живемо, – розмірковував В. Симоненко, – в добу високої радості і великих трагедій. Відвертатися від людських мук і страждань, а замість правди тикати їм під носа пучечок чебрецю – до біса такий жалогідний оптимізм!» [1, с. 4].

Тим часом В. Симоненко однозначний лише у протиставленні добра і зла. Тут, справді, для нього не існує півтонів і переходів. І то це більшою мірою стосується його як людини. Художнє ж бачення В. Симоненка значно місткіше. Як поет різьоче проникливий, він має, сказати б, «оксюморонне» бачення [1, с. 15]. У лінгвопоетиці вважається, що ефект новизни у контрастивних образних засобах створюється через семантичну неузгодженість їхніх компонентів, що проявляється в оксиморонних фігурах.

«Оксиморон – фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи» [11, с. 400]. Традиційно оксиморон реалізується в межах атрибутивних словосполучень іменника з прикметником, тобто епітетів-оксиморонів. «Це, як правило, протилежні за змістом означення й означуване (вони не є антонімами, бо належать до різних частин мови). Епітети-оксиморони у гранично стислій формі виразно розкривають внутрішню суперечливість описуваного явища [6, с. 4].

Василь Симоненко активно вживає, наприклад, такі епітети-оксиморони: *жахливо веселий віриш, світла печаль, світла мука, світло чорне, радісна зловтіха, червоні конвалії, біла кров, щасливе нещастя, важке щастя, веселий похорон* та багато інших.

Так зокрема в «Думі про щастя» поет розповідає про важку долю колгоспної доярки, про «*многотрудне її життя*», про «*важке щастя*», яке до сліз вражає читача своєю відвертою правдою. «Дума – жанр суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу, який виконували мандрівні співці-музики: кобзарі, бандуристи, лірники в Центральній і Лівобережній Україні... У структурі думи є більш чи менш виражені три частини: заспів, основна розповідь, закінчення» [4, с. 218]. *Хлюпа щастя / дзвінкою хвилею, / ніби тут вікувало воно – / Не життя тобі, а ідилія, / як в поганих книжках / чи в кіно* [9, с. 36]. Автор «наважився говорити про ті явища в повсякденному житті, яких нібито не бачили інші, тому в його поезії, а отже, і в мові досить сильний публіцистичний струмінь. Б. Олійник навіть писав, що його віршів не можна категорично відмежувати від журналістської роботи. Часто вони народжувалися у відрядженнях, нерідко поштовою до зав'язі майбутньої поезії ставав конкретний факт, з котрим стикався автор...» [8, с. 352]. *Можна знімок утнуть / до газети / і жахливо веселий віриш / Застрибають веселі цифри, / у ґрунтовно важких статтях...*[9, с. 37]. З почуттям поваги до цієї невтомної трудівниці автор зауважує, *Що в доярки цієї / щасливої руки й ноги / вночі гудуть* [9, с. 37]. І завершується «Дума про щастя» такою оптимістичною думкою: *І тому ця Марія / чи Настя / будить дзвоном дійниці село, / щоб поменше / важкого щастя / на Радянській землі було* [9, с. 37].

Завдяки оксиморону, використовуючи мінімум мовленнєвих засобів, характеризується складність, внутрішня суперечність описуваного предмета чи явища. Це актуалізує нові, свіжі, оригінальні якості контрасту, який дозволяє поетам відобразити зовнішній та внутрішній світ у його протиріччях: *Помилялись не тільки люди, / Помилялись навіть святі. / Згадайте: Ісус від Іуди / Мав останній цідунок в житті. / Ми не святі, не боги, а значить, / Не варто втішати себе дарма. / Але, як твій промах / Лиш ворог бачить, – / Друзів у тебе нема!* [9, с. 109]; *Стоїмо у вуличному шумі, / Слів шукаєм, але слів нема... / Я тепер у новому костюмі, / Ти оце помітила й сама. / І, напевне, теж згадала ніни, / Як мені тоді сказала ти, / Що зі мною у простій свитині / У «між люди» соромно піти* [9, с. 258].

Стислість і виразність оксиморонів дозволяє використовувати їх у назвах художніх творів («Жорстоке милосердя» Ю. Мушкетика, «Прекрасні катастрофи»

Ю. Смолича), у газетних заголовках. У Василя Симоненка є поема, що має назву «Червоні конвалії». Колористичний епітет-оксиморон *червоні конвалії* посилює емоційно-психологічне сприйняття його символічного значення. «Лексеми зі значенням кольору є, як правило, полісемантичними. Вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні» [5, с. 343]. Промовистим символом для українців є конвалія. Василь Симоненко увиразнює образно-поетичну семантику конвалій у поемі різними художніми засобами: *конвалії – голубої весни прапори, перли радості у траві, білі-білі, милі, недоторкано чисті, недоторкано білі. Білі-білі конвалії милі, / Перли радості у траві... / Ви вмрете недоторкано чисті, / Недоторкано білі вмрете* [9, с. 117].

«В українській поезії конвалія символізує пробудження природи, цнотливість, дівочість, скромність» [10, с. 18] і завжди асоціюється з її об'єктивною ознакою білого кольору. «Традиційно (з часів Платона) білий колір є...символом краси і ніжності, найсвітліших почуттів, найблагородніших дум та діянь» [5, с. 344]. Зазвичай символіка білого кольору будується на протиставленні чорному кольору, а у Василя Симоненка – *червоні конвалії*. «Практично повсюди червоний колір асоціювався з кров'ю, війною, ранами, смертю...» [10, с. 72]. *Я ж не хочу, щоб плакали кров'ю / Ці конвалії в чистій траві* [9, с. 118]; *Світ зігрів він своєю любов'ю, / Переміряв шляхи вікові, / Щоб ніколи конвалії кров'ю / Не ридали / Нїде / В траві* [9, с. 121]. «Використання колористичних епітетів в українському поетичному мовленні є традиційною рисою української літературної мови усіх етапів розвитку: «кольори у поетів – суть душі» (А. Бєлий) [5, с. 343]. У конструкції з порівняльним зворотом вживає Василь Симоненко епітет-оксиморон *біла кров*: *Журливо мліли очі сумовиті, / і борошно, / мов біла кров, лилось...* [9, с. 34].

Є у Василя Симоненка оксиморони, утворені поєднанням дієслова з прислівником, дієприслівником або іменником з антонімічною парою в основі *говорити – мовчати*: *Говорю я з тобою мовчки, / Тиша хмарою проплива* [9, с. 192]; *Не жартуй наді мною, будь ласка, / І, говорячи, не мовчи. / Нащо справді словесна маска? / Ти мовчанням мені кричи* [9, с. 165].

Оксиморонне словосполучення з двох іменників подібне до словосполучення прикметника з іменником *ніжна грубість*: *Джерелом вдарить ніжність із грубості, / Заворкують живі струмки* [9, с. 192].

Влучної експресивно-образної характеристики досягає автор на семантичному протиставленні компонентів у оксиморонних складних лексемах *Вовк-миротворець, людинозвірі*: *Пильнуйте, люди добрі й щирі, / Не спіть, учені і жєнці! / Чатують вас людинозвірі / З страхіттям атомним в руці* [9, с. 61].

Отже, у поетичній творчості Василя Симоненка виявлено велику кількість стилістичних фігур протиставлення (антитез і оксиморонів), що ґрунтуються на використанні антонімічних кореляцій, лексичних антонімічних пар, багатопланових за змістом і різноманітних за формою. Навіть загальномовні антонімічні пари, зміст яких зрозумілий без будь-якого контексту, інтерпретуються автором своєрідно. Поет використовує антонімічні лексеми не лише за загальномовною схемою протиставлення, але й залежно від особливостей власного, індивідуального

світосприймання. Є твори повністю побудовані на протиставленні, а контрастні образи композиційно поєднуються з цілою низкою різних стилістичних засобів, що заслуговують на спеціальне вивчення.

Василь Симоненко писав: «Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія – це прекрасна мудрість». Можна впевнено сказати, що його поезія за своєю зовнішньою простотою містить великий семантичний простір для творчої думки.

Список літератури

1. Брюховецький В. ...Хто найдужче любить життя (Штрихи до портрета Василя Симоненка) / В. Брюховецький // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 1. – С. 13–18.
2. Гончар О. Т. Витязь молоді української поезії / О. Т. Гончар // Симоненко В. А. Лебеді материнства: Поезії. Проза / В. А. Симоненко. – К. : Молодь, 1981. – 344 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – 2-е вид., перероб. і доповн. – К. : Вища шк. Вид-во при КДУ, 1978. – 374 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – 1997. – 752 с.
5. Мацько Л. І. Стилiстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
6. Полюга Л. М. Словник антонiмiв української мови / Лев Михайлович Полюга / За ред. Л. С. Паламарчука. – вид. 2-е, доп. і випр. – К. : Довiра, 1999. – 275 с.
7. Пономарiв О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарiв – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопiль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 348 с.
8. Русанiвський В. М. Iсторiя української лiтературної мови : підручник / В. М. Русанiвський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
9. Симоненко В. А. Лебеді материнства: Поезії. Проза / Василь Симоненко – К. : Молодь, 1981. – 344 с.
10. Словник символiв / за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Редакцiя часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
11. Українська мова : енциклопедiя / редкол. : В. М. Русанiвський, О. О. Тараненко (спiвголови), М. П. Зяблюк та iн. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Власенко В. В. Антонимические средства поэтического идиолекта Василя Симоненко / В. В. Власенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Часть 2. – С. 114–120.

В статье рассмотрены поэтические образные средства творчества Василя Симоненко, в основе которых лежит лексико-семантическая категория контрастного противопоставления. Контраст является особенностью человеческого мышления в процессе познания окружающего мира во все времена и вызывает исследовательский интерес философов, логиков, литературоведов и лингвистов.

В поэтическом творчестве Василя Симоненко выявлены и проанализированы основные стилистические фигуры противопоставления – антитезы и оксюмороны, разнообразные по форме и содержанию. Они являются ярким выразительным средством, способным принимать активное участие в формировании индивидуального стиля писателя. Некоторые произведения поэта полностью построены на противопоставлении, а контрастные поэтические образы композиционно сочетаются с рядом других стилистических средств, заслуживающих специального исследования.

Ключевые слова: Василь Симоненко, антоними, стилістическіє фігури, антитези, оксиморони.

Vlasenko V. V. Antonymous means of Vasyl Symonenko's poetic idiolect / V. V. Vlasenko // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. Part 2. – P. 114–120.

The article describes the poetic imagery means of creativity in Vasyl Symonenko, which are based on lexical-semantic category of contrast opposition. Contrast is a feature of human thinking in the process of learning about the world at all times and is a research interest in philosophy, logic, literary scholars and linguists.

In the poetic works of Vasyl Symonenko are identified and analyzed the main stylistic opposition figures – antithesis and oxymoron, diverse in form and content. They are bright expressive medium capable of taking an active part in the formation of individual style of the writer. Some of the poet's works is entirely based on the juxtaposition and contrast poetic images of the composite are combined with a number of other stylistic means, worthy of special study.

Keywords: Vasyl Symonenko, antonyms, stylistic figures, antithesis, oxymoron.